

VAASAN AMMATTIKORKEAKOULU
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Ossi Perkkiö

Asianomistajan oikeudellinen asema rikos- prosessissa

Liiketalous
2016

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Ossi Perkkiö
Opinnäytetyön nimi	Asianomistajan oikeudellinen asema rikosprosessissa
Vuosi	2016
Kieli	suomi
Sivumäärä	40
Ohjaaja	Marika Teirfolk-Naarmala

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia, millaisia ovat asianomistajan asema ja oikeudet rikosprosessissa. Työssä tutkin, mitä tarkoittaa joutua rikoksen uhriksi, ja mitä oikeuksia sekä rikosoikeudellisia vaiheita siitä seuraa. Asianomistajalle ei ole laissa sanatarkkaa määritelmää ja asianosaisten oikeuksiin liittyvässä lainkäytössä on keskitytty enimmäkseen rikoksesta epäillyn oikeudelliseen asemaan.

Opinnäytetyöni perustuu aiheeseen liittyvään lainsäädäntöön sekä kirjallisuuteen. Teoriaosuudessa käsittelen yleisiä tapoja määrittää asianomistaja sekä rikosprosessin vaiheita. Tutkimuksessa keskityn asianomistajan oikeudelliseen asemaan, erityisesti asianomistajan ja syyttäjän välisestä näkökulmasta.

Asianomistajalla voidaan katsoa olevan vahva oikeudellinen asema Suomessa. Esimerkiksi asianomistajan syyteoikeudella on hyvin pitkät perinteet. Rikosprosessissa vaikuttavat viranomaiset, kuten esimerkiksi syyttäjät, toimivat asianomistajan oikeuksia vahvistaen, vaikka samalla heitä velvoittaa objektiivinen suhtautuminen kaikkia asianosaisia kohtaan.

ABSTRACT

Author	Ossi Perkkiö
Title	The Juridical Status of the Plaintiff in a Criminal Procedure
Year	2016
Language	Finnish
Pages	40
Name of Supervisor	Marika Teirfolk-Naarmala

The aim of this thesis is to offer the reader an overview of the plaintiff's rights and status in a criminal procedure. The implications of becoming a victim of crime were examined; what the rights of the plaintiff are and what kinds of penal procedures can follow. The law offers no exact definition of the status of a plaintiff, and so far the focus in the administration of law regarding the rights of the parties concerned has been on the legal status of the accused party.

The thesis is based on legislation and literature related to the topic of study. The conventional ways of defining a plaintiff's status and the different stages of criminal procedures were surveyed in the theoretical section of the thesis. In the analytical section the plaintiff's legal status was examined from the standpoint of the plaintiff and the prosecutor in particular.

It can be argued that in Finland the plaintiff's juridical standing is strong. For instance, the plaintiff's right to institute criminal proceedings is a long-standing tradition. Albeit being obliged to objectivity the actions of the authorities involved in a criminal procedure, especially those of the prosecutors, strengthen the plaintiff's rights.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	5
2	ASIANOMISTAJA RIKOSPROSESSISSA.....	6
2.1	Aineellisoikeudelliset määritelmät.....	6
2.1.1	Asianomistaja loukatun oikeushyvän perusteella	7
2.1.2	Asianomistaja vaarantamisrikoksissa	8
2.1.3	Asianomistaja yksityisoikeudellisen vaatimuksen perusteella.....	9
2.2	Prosessuaaliset määritelmät	10
3	RIKOSPROSESSIN VAIHEET.....	12
3.1	Esitutkinta	12
3.2	Syyteharkinta ja syyttäjän muut päätökset.....	13
3.3	Tuomioistuinkäsittely	14
3.4	Rangaistuksen täytäntöönpano.....	14
4	ASIANOMISTAJAN OIKEUDET	16
4.1	Asianomistajakelpoisuus ja asialegitimaatio	16
4.2	Asianomistajan esiintyminen asianosaisena	18
4.3	Syyteoikeus	19
4.3.1	Toissijainen syyte.....	21
4.3.2	Syytteeseen yhtyminen ja muutoksenhaku	22
4.3.3	Peruutettu syyte.....	24
4.3.4	Syytteen peruuttamisen seuraukset	25
5	ASIANOMISTAJARIKOKSET	27
5.1	Syyttämispyyntö	28
5.1.1	Syyttämispyyntön yksilöiminen ja ulottuvuus	28
5.1.2	Puuttuva ja peruutettu syyttämispyyntö.....	29
5.2	Asianomistajan asema.....	30
6	SYYTTÄJÄ.....	32
6.1	Velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimuksia.....	32
6.1.1	Asianomistajan esittämä pyyntö	33

6.1.2	Rikokseen perustuva vaatimus.....	34
6.1.3	Syyttäjän kieltäytyminen.....	35
6.2	Syyteharkinta asianomistajan näkökulmasta	36
6.2.1	Diarijulkisuus	36
7	LOPPUPÄÄTELMÄT	38
	LÄHTEET.....	39

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tavoitteena on tutkia asianomistajan oikeuksia ja asemaa rikosprosessissa. Yleinen keskustelu rikosprosessista on keskittynyt vastaajan, eli rikoksesta epäillyn oikeuksiin, joten koin tärkeäksi nostaa esiin myös rikoksen uhrin näkökulmaa.

Idea työni aiheesta syntyi ja kehittyi tarkemmin suorittaessani ammatillista työharjoittelua Pohjanmaan syyttäjänvirastossa. Silloin olin päivittäin esimerkiksi puhelimitse tekemisissä asianomistajien kanssa, ja sain kattavan käsityksen rikosprosessin eri vaiheista. Näin ollen minulla on hyvät valmiudet alkaa tutkia kyseistä aihetta.

Tarkoitukseni on tutkia, mitä tarkoittaa joutua rikoksen uhriksi, ja mitä juridisia seuraamuksia sekä vaiheita siitä seuraa rikosprosessissa. Olen rajannut opinnäytetyöni ulkopuolelle asianomistajan oikeuden erilaisiin lainmukaisiin avustajiin. Koen, että työstä tulisi muuten niin laaja, ettei minulla olisi edellytyksiä sitä toteuttaa. Sen sijaan olen kohdistanut työn painopisteen asianomistajan prosessuaalisiin oikeuksiin.

Opinnäytetyöni on tehty kvalitatiivisena, lainopillisena kirjoituspöytätyönä, jossa aineistona käytän olemassa olevaa lainsäädäntöä sekä prosessioikeudellista kirjallisuutta. Käyn läpi tapoja määritellä asianomistajan oikeuskäytännössä ja avaan perustasolla rikosprosessin vaiheita. Varsinainen tutkimus käsittelee asianomistajan oikeuksia rikosasiassa sekä hänen oikeudellista asemaansa prosessissa, erityisesti syyteharkintaa ympäröivissä vaiheissa.

2 ASIANOMISTAJA RIKOSPROSESSISSA

Asianomistajalla tarkoitetaan rikosoikeudessa rikoksen uhria. Kriminalisoinnin edellytys on, että jonkun tahon oikeushyvää on loukattu. Laissa ei ole tehty asianomistajamääritelmiä, joten rikoksen uhrin nimeäminen ei välttämättä ole yksinkertainen tehtävä. Asianomistajan määrittelemine on viime kädessä lainkäyttäjien ja oikeusministeriön virkamiesten vastuulla. Heidän käytäntönsä ja kehittämänsä opit ovat muokanneet asianomistajan käsitettä.

Määritelmät asianomistajuudesta voidaan jakaa kahteen pääryhmään: aineellisoikeudellisiin ja prosessuaalisiin. Ehdoton kahtiajako on synnyttänyt kritiikkiä käytännön tarpeiden tyydyttävyydestä. Näin ollen modernissa oikeushallinnossa käytetään myös sekamääritelmiä. Niiden mukaan asianomistajana pidetään rikoksella välittömästi loukatun taikka vaarannetun oikeushyvän haltijaa, mutta varsinkin vaikeaselkoisissa tilanteissa otetaan huomioon myös tarkoituksenmukaisuus- ja oikeudenmukaisuusseikat. (Vuorenpää 2014, 12.)

2.1 Aineellisoikeudelliset määritelmät

Yksityisen asianomistajan nimeäminen on mahdollista vain, kun teolla on loukattu henkilöllistä oikeushyvää. Yleensä rikoksen uhri tekee rikosilmoituksen ja tällöin asianomistajan määrittäminen ratkeaa automaattisesti. Määrittely muuttuu kuitenkin pulmallisemmaksi, kun rikoksella on loukattu yhteisöllistä oikeushyvää. Silloin asianomistaja voidaan määritellä usealla eri tavalla.

Ensinnäkin kaikille rikoksille ei ole mahdollista lainkaan osoittaa asianomistajaa. Niissä tapauksissa on rikottu tunnusmerkistöä, joka on säädetty pelkästään yhteisöllisen oikeushyvän suojaksi. Esimerkiksi rattijuopumustapauksissa rikos täyttyy, vaikka ulkopuoliselle ei olisi tapahtunut tai edes voinut tapahtua minkäänlaista vahinkoa. Toiseksi on mahdollista, että rikos on kohdistunut sellaiseen tunnusmerkistöön, joka on suunniteltu suojelemaan sekä yhteisöllisiä, että yksityisiä intressejä. Esimerkkejä kyseisistä tapauksista ovat muun muassa rikoslain väären-

nystä, perätöntä lausumaa ja virkavelvollisuuden rikkomista koskevat rikosnimikkeet. Kolmas vaihtoehto on niin sanotun näennäisasianomistajan mahdollisuus. Näennäisasianomistajalla tarkoitetaan julkista viranomaista, yhtymää taikka ryhmää, jolle on annettu oikeus esiintyä asianomistajan kaltaisessa asemassa rikosasiaa käsiteltäessä. Esimerkiksi verorikoksissa syyteoikeuden käyttäminen tapahtuu näennäisasianomistajan välityksellä, eli rikoksen asianomistaja on valtio, mutta verohallinnon virkamiehet käyttävät valtion puhevaltaa. (Vuorenää 2014, 14-15.)

2.1.1 Asianomistaja loukatun oikeushyvän perusteella

Rikoksen kautta loukatun oikeushyvän haltija voidaan selvittää aineellisen oikeuden säädöksiin turvautumalla. Rikosten tunnusmerkistöt määrittelevät ne tahot, jotka voidaan nimetä asianomistajan asemaan. Jos esimerkiksi pahoinpitelyn yhteydessä on vahingoitettu kolmannen osapuolen omaisuutta, ei kolmatta voida pitää pahoinpitelyn asianomistajana, koska omaisuus ei kuulu pahoinpitelyn tunnusmerkistön suojeleobjekteihin. (Vuorenää 2014, 17-18.)

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä 2001:66 käsiteltiin asianomistajan aseman myöntämistä. Helsingin piiritullikamari oli takavarikoinut alkoholia yhteensä noin 226 560 litraa astioineen ja päällyksineen. Tullihallituksen mukaan alkoholilain nojalla laittomasti maahan tuotu väkiviina tuli tuomita valtiolle menettetyksi. Kyseisen rikoksen asianomistajana tullihallitus vaati oikeutta esittää menettämisseuraamusta koskeva vaatimus. Virallinen syyttäjä päätti jättää tapauksessa syytteen nostamatta eikä tullihallitukselle myönnetty millään oikeusteella oikeutta käyttää asianomistajan puhevaltaa. Korkein oikeus katsoi, että tullihallituksen vetoaman alkoholilain tarkoituksena on alkoholin kulutusta ohjaamalla ehkäistä yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja. Salakuljetusta koskevan säännösten on tarkoitus tehostaa näiden tavoitteiden saavuttamista, eikä kerryttää tuloja valtiolle. Tästä syystä tullihallitusta ei voitu pitää rikoksella ensisijaisesti loukatun oikeushyvän haltijana, eli asianomistajana. (KKO:2001:66.)

Asianomistajan aseman arviointi on aiheuttanut haasteita etenkin rikoksissa, jotka ovat rikkoneet yleistä etua, mutta joissa teko ei ole välittömästi loukannut valtion oikeutta. Näissä tapauksissa korkein oikeus on lähes poikkeuksetta evännyt valtiota edustavilta viranomaisilta ja muilta samankaltaisilta elimiltä oikeuden käyttää asianomistajan puhevaltaa. Ongelmia ovat aiheuttaneet myös tapaukset, joissa erilaiset kollektiivisia intressejä valvovat yhdistykset ovat tavoitelleet asianomistajan asemaa omalla toimialallaan tapahtuneita rikoksia käsiteltäessä. Esimerkiksi ympäristörikosten kohdalla on aiemmin tulkittu, että asianomistajiksi voitiin katsoa teon välittömässä vaikutuspiirissä olevat maanomistajat tai vuokralaiset. Nykyisin ympäristön turmelemisen ja ympäristönsuojelulain rikkomisen asianomistajista säädetään ympäristönsuojelulaissa. Sen mukaan valtion valvontaviranomainen on tietyissä rikosasioissa asianomistaja, jos yleistä etua on loukattu. Tämä synnyttää laintulkinnassa ristiriidan, sillä tosiasiallisesti valtion valvontaviranomainen ei voi koskaan olla rikoksen asianomistaja. Prosessuaalisesti valtion keskushallintoon kuuluvat viranomaiset ovat asianosaiskelvottomia ja julkisoikeudellisia toimieliimiä. (Vuorenpää 2014, 19-20; Ympäristönsuojelulaki 188 §, 2. momentti.)

2.1.2 Asianomistaja vaarantamisrikoksissa

Rikoksella vaarannetun, ei pelkästään välittömästi loukatun, oikeushyvän haltijaa on pidettävä asianomistajana. Tällöin määrittely tehdään tarkastelemalla tekoja, joiden valmistelu tai yritys ovat rangaistavia sekä vaarantamiskriminalisointeja.

Valmistelu- ja yritystapauksissa asianomistajan aseman saa taho, johon täytetty teko olisi kohdistunut. Valmistelukriminalisoinneista on rikoslaisissa säädetty vuonna 2012 laaditun hallituksen esityksen pohjalta. Siinä todetaan, että valmistelurikoksen asianomistajalla tulee olla pääosin samat oikeudet kuin täytetyksi tulleen rikkomuksen tai rikoksen yrityksen uhrilla olisi. Valmistelurikokset voivat olla hyvin vakavia sekä juridisesti haastavia, joten esityksessä halutaan turvata niiden uhrien oikeusasema. (HE 141/2012, 28-29.)

Vaarantamiskriminalisoinnit on yleisesti jaettu konkreettisiin ja abstraktisiin sekä presumoituun vaaraan perustuviin rikoksiin. Konkreettisten vaarantamisrikosten tunnusmerkistöön kuuluu, että vahinkoseurauksen vaara on ollut todellinen. Kyse on niin sanotuista läheltä piti -tilanteista, kuten esimerkiksi rikoslain mukaisista vaaran aiheuttamisesta ja heitteillepanosta. Abstraktin vaarantamisrikoksen tunnusmerkistö ei edellytä, että toiminnalla olisi varsinaisesti aiheutettu konkreettista vaaraa. Tällöin rangaistavuuden aiheuttaa tekijän suhtautuminen, joka mahdollistaa vahingon syntymisen. Esimerkiksi liikenneturvallisuuden vaarantamisen tunnusmerkistö täyttyy, jos ajoneuvon kuljettaja ajaa näkyvydeltään rajoitettuun mutkaan väärällä puolella ajorataa. Teko on rangaistava ja omiaan aiheuttamaan vaaraa, vaikka jälkikäteen voitaisiinkin todeta, ettei mutkaa ollut lähestymässä kanssamatkustajia vastakkaisesta suunnasta. Toisin sanoen konkreettisissa vaarantamisrikoksissa on kyse jonkin oikeushyvän tosiasiallisesta vaarantamisesta, kun taas abstraktisissa ratkaisevana tekijänä on toiminnan yleinen vaarallisuus. (Vuorenää 2014, 23-24.)

Kolmas vaarantamisrikostyyppi on presumoituun vaaraan perustuva rikos. Niissä tapauksissa tuomioistuimien ei suorita tapauskohtaista arviointia tilanteesta, vaan lainsäätäjän on tunnusmerkistöä laatiessaan arvioitava kyseisen toiminnan oletetun vaarallisuuden. Esimerkiksi rattijuopumuksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää ainoastaan, että kuljettajan veressä on alkoholia ajon aikana vähintään 0,5 promillea. Epäilty ei voi tällöin kumota lainsäätäjän tekemää presumtiota toiminnan vaarallisuudesta osoittamalla, että hänen ajonsa on ollut virheetöntä ja liikennesääntöjen mukaista. (Vuorenää 2014, 24-25.)

2.1.3 Asianomistaja yksityisoikeudellisen vaatimuksen perusteella

Tapauksiin, joissa asianomistajuus syntyy yksityisoikeudellisen vaatimuksen perusteella, liittyy usein rikokseen perustuva vahingonkorvausvaatimus. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee tällöin perustua välittömästi rikokseen, jotta vaatimuksen tekijää voitaisiin pitää asianomistajana. Esimerkiksi vakuutusyhtiötä ei voida pitää asianomistajana tapauksissa, joissa se on korvannut rikoksesta synty-

neet vahingot. Vastaavasti osakeyhtiön osakkaalle ei voida myöntää asianomistajan asemaa tapauksissa, joissa osakeyhtiön toimihenkilö on rikollisella toiminnalla aiheuttanut vahinkoa osakeyhtiölle. (Vuorenää 2014, 27.)

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä vuodelta 2004 oli kyse myös asianomistajuudesta ja asianomistajan syyteoikeudesta. Kyseisessä tapauksessa vesurin kanssa uhkaavasti käyttäytynyt mieshenkilö oli saanut surmansa kahden poliisin luodeista. Tämän seurauksena oikeus käyttää asianomistajan syyteoikeutta oli siirtynyt surmansa saaneen miehen tyttärelle. Hän ei ollut tahtonut käyttää puhevaltaansa, mutta miehen vanhemmat hakivat oikeutta yhtyä virallisen syyttäjän ajamaan syytteeseen. Heille ei kuitenkaan myönnetty millään oikeusasteella asianomistajuutta pelkästään sillä perusteella, että heillä oli oikeus vaatia vahingonkorvauslain mukaista kärsimyskorvausta tapauksen poliiseilta. (KKO 2004:75.)

2.2 Prosessuaaliset määritelmät

Prosessuaalisissa määritelmissä asianomistajuus ratkaistaan muodollisten tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien avulla. Tällöin asianomistajana pidetään yksinkertaisesti rikoksella kohdistettua henkilöä, jolla on tämän seurauksena oikeus ajaa rangaistusvaatimusta oikeusteitse. Määritelmä ei kuitenkaan avaa sitä, kenellä lopulta on oikeus vaatia rikoksesta rangaistusta. Tästä kiistattomasta epämääräisyydestä johtuen on katsottu, että prosessuaalinen asianomistajamäärittely ei ole tuonut juurikaan mitään uutta keskusteluun asianomistajuuksista. Määritelmässä on pääsääntöisesti päädytty samaan lopputulokseen kuin aineellisoikeudellista asianomistajakäsitettä sovellettaessa. (Vuorenää 2014, 30-31.)

Prosessuaalista asianomistajamäärittelyä on käytännössä käytetty lähinnä konkurssirikosten asianomistajapiirin selvittämiseen. Asianomistajana pidetään jo kaista konkurssimenettelyyn osallistuvaa velkojaa riippumatta siitä, onko velkoja itse valvonut saatavan konkurssissa tai onko hän saanut saatavan esimerkiksi perimissiirron kautta. Prosessuaalinen asianomistajakäsite aukenee käytännössä vasta rikosprosessin myöhäisemmässä vaiheessa. Kun asianomistajan puhevalta on

aineellisoikeudellisia menetelmiä käyttämällä selvitetty, käytetään asianomistajan käsitettä puhtaasti prosessuaalisessa merkityksessä. Muodollisen asianosaikäsitteen mukaisesti asianomistajalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on jutussa syyteoikeus. Asianomistajalla on asianosaisten asema siitä johtuvine oikeuksineen, velvoitteineen ja rajoituksineen. (Virolainen 2004, 157-159.)

3 RIKOSPROSESSIN VAIHEET

Koko oikeusjärjestys on valtion toteuttamaa pakkojärjestystä. Rikosprosessioikeudessa voidaan tietyin edellytyksin turvautua pakkokeinoihin, jotka rajoittavat merkittävästi yksilön ihmis- ja perusoikeuksia. Rikosprosessi on ketju, joka muodostuu eri osapuolten toimista. Sen neljä päävaihetta ovat esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti ja rangaistuksen täytäntöönpano. Asianomistajan rooli on pääasiassa tukea syyttäjän toimintaa, kun rikoksen uhri ajaa yksityisoikeudellista vaatimustaan. (Virolainen & Pölönen 2003, 14 & 22.)

Asianomistajan näkökulmasta rikosprosessi käynnistyy, kun hän on joutunut rikoksen uhriksi ja ilmoittaa tästä poliisille. Uhrilla on oikeus saada tekemästään rikosilmoituksesta kirjallinen vahvistus. Rikosilmoituksen tekeminen saattaa olla edellytys myöhemmälle vahingonkorvauksen saamiselle. Poliisi kysyy rikosta selvittäessään, onko uhrilla rangaistusvaatimusta rikoksen tekijälle. Jos asianomistaja tässä vaiheessa kieltäytyy vaatimasta rangaistusta tai myöhemmin peruu vaatimuksensa, voi hän menettää oikeuden syytteen nostamiseen myöhemmin. (Oikeuslaitos 2016.)

3.1 Esitutkinta

Esitutkinnassa hankitaan selvitys epäilyistä rikoksesta, eli laissa rangaistavaksi säädetystä teosta, mahdollista syyteharkintaa sekä tuomioistuinkäsittelyn valmistelua varten. Esitutkinnalla on rikosprosessissa merkittävä vaikutus, sillä siinä hankitaan ja jäsennellään tulevissa prosessin vaiheissa tarvittava todistusaineisto. (Helminen, Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2012, 17.)

Esitutkinnassa pyritään lisäksi selvittämään mahdollisuudet rikollisesti hankitun omaisuuden palauttamiseksi sekä menettämisseuraamuksen tai vahingonkorvauksen täytäntöön panemiseksi. Rikoksen selvittämisen tai esitutkinnan häiriöttömän turvaamisen nimissä voidaan ryhtyä laissa säädettyihin pakkokeinoihin. Näitä ovat esimerkiksi pidättäminen, vangitseminen, kotietsintä, takavarikko, tekninen

tarkkailu ja telekuuntelu. Esitutinnan suorittaa poliisiviranomainen tai joissain tapauksissa oman toimialansa rajavartiosto-, sotilas- tai tulliviranomainen. (Viro-lainen & Pölönen 2003, 14-15.)

Asianomistajalle on ilmoitettava, jos poliisi päättää olla toimittamatta esitutkintaa. Asianomistaja kutsutaan tarpeen vaatiessa kuulusteluun. Yksinkertaisissa tai sel-vissä rikosasioissa poliisi voi myös suorittaa kuulustelun puhelimitse. Asianomis-tajan on kuulustelussa kerrottava ehdottomasti totta puhuen kaikki tiedossaan ole-vat tapaukseen liittyvät asiat. Saatuaan esitutkintapöytäkirjan valmiiksi poliisi lä-hettää sen syyttäjänvirastolle. Uhrin yhteystiedot voidaan jättää merkitsemättä pöytäkirjaan, jos hän ei halua niiden päätyvän epäillyn tietoon. Vähäisissä rikok-sissa poliisi voi asianomistajan suostumuksella antaa epäillylle sakon, jonka syyt-täjä vahvistaa. Näissä tapauksissa esitutkintamateriaaleja ei välttämättä laadita. (Oikeuslaitos 2016.)

3.2 Syyteharkinta ja syyttäjän muut päätökset

Syyteharkinta on oikeudellista harkintaa ja päätöksentekoa. Se on virkamiehen lainkäyttöä. Suomen syyttäjälaitos on kaksipuolainen. Paikallisissa syyttäjänviras-toissa toimivat kihlakunnansyyttäjät ja ylimpänä viranomaisena valtakunnansyyt-täjä, joka toimii kaikkien syyttäjien esimiehenä. Hänen johtama valtakunnansyyt-täjänvirasto on syyttäjien keskushallintovirasto, jossa työskentelevät lisäksi apu-laisvaltakunnansyyttäjä ja valtiosyyttäjät. (Virolainen & Pölönen 2003, 15-16.)

Syyttäjä päättää tutkittuaan esitutkinta-aineistoa ja mahdollisesti keskusteltuaan tutkinnanjohtajan kanssa syytteen nostamisesta. Asia viedään tuomioistuimen kä-sittelyyn, jos syyttäjä päättää syytteen nostaa. Mikäli rikoksesta ei ole esimerkiksi riittävästi näyttöä, rikos on vähäinen tai asiassa on jo tehty sovinto, syyttäjä voi myös päättää jättää syytteen nostamatta. Asianomistajalle on tällöin saatettava tie-to syyttämättäjättämispäätöksestä. Tämän jälkeenkin uhri voi nostaa syytteen itse, jos hän on esitutkintavaiheessa ilmoittanut vaativansa rikoksesta rangaistusta. (Oikeuslaitos 2016.)

3.3 Tuomioistuinkäsittely

Rikosoikeudenkäynti tapahtuu tuomioistuimessa ja se voidaan jakaa kahteen vaiheeseen: käsittelyyn ja vahvistamiseen. Käsittelyvaiheessa tutkitaan epäillyn syyllisyyttä väitettyyn rikokseen. Vahvistamisessa todetaan, onko kyseessä rikos ja päätetään siitä seuraavat oikeudelliset seuraamukset. Suomen oikeusjärjestyksen mukaan kukaan ei voi vapaaehtoisesti suorittaa rangaistusta. Näin ollen oikeudenkäyntivaihe on välttämätön; Tuomioistuimella on lainkäyttömonopoli rikoksia koskevissa asioissa. Tuomioistuimilla on kolmiportainen organisaatorakenne. Rikosasiat pannaan vireille alioikeuksissa, joita kutsutaan kärjäoikeuksiksi. Kärjäoikeuksien ratkaisusta haetaan muutosta hovioikeuksista. Ylin oikeusaste on korkein oikeus, joka toimii enimmäkseen ennakkopäätöstuomioistuimena. (Virolainen & Pölönen 2003, 16-17.)

Oikeuden istunnot ovat pääsääntöisesti yleisölle avoimia. Esimerkiksi arkaluontoisissa tai lapsia käsittelevissä rikosasioissa tuomioistuin voi päättää, että käsittely käydään osittain tai kokonaan suljetuin ovin. Kärjäoikeus kutsuu yleensä kaikki tapaukseen liittyvät asianosaiset sekä todistajat oikeudenkäyntiin. Kutsussa on ilmoitettu, pitääkö asianomistajan olla henkilökohtaisesti paikalla tuomioistuinkäsittelyssä. Asianomistajalle maksetaan päivärahaa ja korvaus matkakuluista sekä mahdollisista menetetyistä ansioista, jos hänet on velvoitettu saapumaan istuntoon. Joissain tapauksissa rikosjutut käsitellään kärjäoikeudessa pelkästään kirjallisesti, jolloin tuomari ratkaisee asian kirjallisen aineiston perusteella. Tämä edellyttää vastaajan tunnustusta sekä molempien osapuolten suostumusta kirjalliseen menettelyyn. Useimmat lievät ja tavanomaiset rikokset voidaan käsitellä kirjallisesti. (Oikeuslaitos 2016.)

3.4 Rangaistuksen täytäntöönpano

Tuomioistuimessa määrätyn rangaistuksen laadusta riippuu, mikä taho vastaa sen täytäntöönpanosta. Vapausrangaistuksen toteuttaa joko vankeinhoitolaitos ja vankeilaviranomaiset tai kriminaalihuoltolaitos. Molemmat laitokset kuuluvat oikeus-

ministeriön alaisuuteen. Vankeinhoitolaitos panee täytäntöön vankeus- ja sakon muuntorangaistukset sekä huolehtii tutkintavankeuden toimeenpanosta. Kriminaalihuoltolaitos vastaa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta. (Virolainen & Pölönen 2003, 19-20.)

Tuomioistuin julistaa tuomion heti istunnon jälkeen tai ilmoittamana ajankohtana. Käräjäoikeus lähettää tuomion tapauksen osapuolille kirjallisessa menettelyssä. Asianomistaja voi valittaa käräjäoikeuden tuomiosta hovioikeuteen. Joissain tapauksissa vaaditaan jatkokäsittelylupa, jotta hovioikeus ottaa rikosasian täysimittaiseen käsittelyyn. Tyytymättömyys tuomiosta on ilmoitettava käräjäoikeuden viikon kuluessa tuomiosta. Valituskirjelmä on jätettävä 30 päivän kuluessa tuomiosta. (Oikeuslaitos 2016.)

4 ASIANOMISTAJAN OIKEUDET

Asianomistaja ei ole pelkästään rikoksen uhri vaan myös henkilö, jolla on rikosprosessissa tiettyjä oikeuksia. Näitä ovat esimerkiksi syyteoikeus, oikeus olla asianosaisena eri prosessin vaiheissa sekä oikeus vaatia rikokseen perustuvaa vahingonkorvausta. (Virolainen 2004, 154.)

Rikosprosessi on Suomessa viime vuosikymmeninä siirtynyt valtiojohtoisempaan suuntaan. Asianomistajaa ei välttämättä tarvita prosessissa rikoksesta epäillyn vastapuoleksi, vaan oikeudenkäyntejä käydään suureksi osaksi virallisen syyttäjän ja vastaajan välillä. Tästä huolimatta asianomistajan asemaa voidaan pitää suhteellisen vahvana. Asianomistaja on muun muassa merkittävä tiedonlähde rikosprosessissa. Hän tekee rikosilmoituksen, edistää tiedoillaan tutkintaa ja on prosessissa kuultavana todistelutarkoituksessa. (Hahto 2006, 111-112.)

Asianomistajalla ei ole rikosprosessissa syyttämisvelvollisuutta eikä velvollisuutta esiintyä kantajapuolen asianosaisena. Hän voi vapaasti luopua oikeudestaan syytteen nostamiseen tai rikokseen perustuvaan korvausvaatimukseen sekä tehdä vastaajan kanssa sovinnon. Syyteoikeuden lisäksi asianomistajan oikeus vaatia rikokseen perustuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta on merkittävimpiä asioita asianomistajan kannalta rikosprosessissa. Korvausvaatimus on helpompi esittää rikosjutun yhteydessä kuin erillisessä siviiliprosessissa, sillä asianomistaja voi hyödyntää syyttäjän käyttämää todistusaineistoa myös vahingonkorvausvaatimustensa selvittämisessä. (Virolainen 2004, 189.)

4.1 Asianomistajakelpoisuus ja asialegitimaatio

Asianomistajakelpoisuudella tarkoitetaan oikeussubjektin kykyä olla rikosprosessissa asianomistajana. Jokainen luonnollinen henkilö on asianomistajakelpoinen riippumatta iästä, kansalaisuudesta tai mielenterveyden tilasta. Sama kelpoisuus on lisäksi kaikilla juridisilla henkilöillä, eli oikeushenkilöillä. Näitä ovat esimer-

kiksi yhtiöt, yhteisöt ja säätiöt sekä julkisoikeudelliset oikeushenkilöt, kuten Suomen valtio tai kunnat. (Virolainen 2004, 154.)

Asianomistajan prosessuaalisia oikeuksia varten on tärkeä määrittää, kuka on käsiteltävässä tapauksessa tosiasiallinen henkilö asianomistajaksi. Tällä henkilöllä on asianomistajan *asialegitimaatio*, joka on aina sidoksissa yksittäiseen rikosasian käsittelyyn. Kyseessä ei ole toisin sanoen yleisluontoinen, abstrakti ominaisuus, kuten asianosais- ja oikeudenkäyntikelpoisuus. Asialegitimaatio takaa henkilölle oikeuden käyttää asianomistajan puhevaltaa. Se on ehdoton, eli absoluuttinen prosessinedellytys, ja tuomioistuimella on velvollisuus ottaa tämä huomioon, vaikka siitä ei olisi tehty väitettä. Jos asianomistajalta puuttuu asialegitimaatio, hänen vaatimuksensa on jätettävä tutkimatta. (Virolainen 2004, 155; Vuorenpää 2003, 2.)

Asialegitimaation määrittelyperusteet vaihtelevat siviili- ja rikosprosessin välillä. Siviiliprosessissa se on lähtökohtaisesti väitteenvarainen asia, ja koko oikeudenkäynti käsittelee oikeastaan juuri sitä, onko kantajan väite tosi. Joissain tapauksissa rikostuomion vaikutus ulottuu myös myöhempään siviiliprosessiin, kuten Helsingin hovioikeuden päätöksessä vuodelta 2002. Tapauksessa henkilö A oli antanut varatuomari B:lle toimeksiannon ja asunto-osakeyhtiöiden osakkeita sekä rahavaroja perustaa vähävaraisten henkilöiden asumista tukeva säätiö. A oli kuitenkin ennen kuolemaansa lähettänyt varatuomari B:lle allekirjoittamansa kirjallisen ilmoituksen säätiön perustamisen peruuttamisesta. A:n menehdyttyä varatuomari B ei ollut noudattanut peruutusilmoitusta, vaan ilmoitti säätiön säätiörekisteriin. Varatuomari B tuomittiin luottamusaseman väärinkäytöstä sakkorangaistukseen. Myöhemmin A:n kuolinpesä nosti kanteen säätiötä vastaan vaatien muun muassa säätiön koko omaisuuden palauttamista. Alioikeudessa vastaaja, eli säätiön edustaja varatuomari B, vaati jutun tutkimatta jättämistä sillä perusteella, että käsiteltävässä tapauksessa pesänjakajalla ei ollut asialegitimaatiota. Kanne koski ainoastaan toissijaisten perillisten oikeuksia. Vastaaja vetosi korkeimman oikeuden ratkaisuun 1998:139, jossa kanne oli samanlaisessa tilanteessa jätetty asialegitimaa-

tion puutteesta johtuen tutkimatta. Asialegitimaation arvioinnissa on aina kyse asianosaisten suhteesta yksittäiseen oikeudenkäyntiin. Väite asialegitimaation puutteesta voi tosiasiallisesti kohdistua ainoastaan asianosaiseen, ei tämän edustajaan. Näin ollen väite olisi pitänyt kohdistaa kuolinpesään eikä sen edustajana toimineeseen pesänselvittäjään. (Vuorenperä 2003, 1-3; Helsingin HO 2002.)

4.2 Asianomistajan esiintyminen asianosaisena

Asianomistajalla on oikeus valita, haluaako hän ylipäätään olla rikosprosessissa asianomistajana. Tämä heijastuu myös lainkäytön terminologiaan asianosaisuudesta. Asianomistajaa ei pidetä asianosaisena kaikissa tilanteissa, esimerkiksi silloin, kun asianomistajalla ei ole rikoksesta johtuvia itsenäisiä vaatimuksia eikä hän halua edes yhtyä syyttäjän nostamaan syytteeseen. Asianomistaja voi jo esitutkintavaiheessa ilmoittaa, ettei hänellä ole asiassa rangaistusvaatimuksia, jolloin häntä ei kutsuta tuomioistuinkäsittelyyn asianosaisena. Asianomistajan ei katsota esiintyvän asianosaisena myöskään, kun syyttäjä ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta tai, kun asianomistajaa kuullaan oikeudenkäynnissä yksinomaan todistelutarkoituksessa. (Virolainen 2004, 190-191.)

Asianomistajan ei tarvitse tietyissä tapauksissa saapua fyysisesti asianosaisena oikeudenkäyntiin esittämään vaatimuksiaan. Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, jossa syyttäjä on ilmoittanut, että hän ei asianomistajan pyynnöstä huolimatta aja asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta. Asianomistajalle on tällöin varattava tilaisuus toimittaa määrääjassa vaatimuksensa ja sen perusteet tuomioistuimeen sillä uhalla, että vaatimus voidaan muuten jättää tutkimatta rikosasian yhteydessä. Asianomistaja voi toimittaa yksityisoikeudellisen vaatimuksensa tuomioistuimelle käyttäen puhelinta tai muuta soveltuvaa tiedonvälitystapaa. Jos suullisesti toimitettu vaatimus tai sen perustelut ovat epäselviä, tuomioistuin voi vaatia niiden vahvistamista kirjallisesti. Vaatimus voidaan käsitellä istunnossa tekijän poissaolosta huolimatta. (ROL 3:10.)

4.3 Syyteoikeus

Asianomistajan *syyteoikeudella* on Suomessa hyvin pitkät perinteet. Jo Ruotsin vallan aikana rikokset selvitettiin pelkästään tekijän, uhrin ja tämän sukulaisten kesken. Rangaistuksena oikeudenloukkauksesta suoritettiin uhrin itsensä tai tämän suvun kostotoimenpide. Nykyisellään asianomistajan syyteoikeudesta on säädetty laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL). Sitä voidaan pitää hyvin vahvana oikeutena, jolloin sille on myös oltava aukottomat perusteet. Asianomistajalla olevaa syyteoikeutta on perinteisesti perusteltu kontrolli- ja hyvitysnäkökulmista. Kontrollilla tarkoitetaan sitä, että syyteoikeuden on katsottu pelkällä olemassaolollaan ehkäisevän syyttäjän virheellisiä syyttämättäjättämispäätöksiä. Kontrolliperusteelle voidaan kuitenkin esittää kritiikkiä, sillä syyteharkinnan valvominen edellyttäisi asiantuntevaa juridista silmää, jota monellakaan maallikolla ei ole. Toisaalta voidaan todeta, että syyttäjien toimintaa valvovat muut viranomaiset ja, että he hoitavat tehtäviään virkavastuulla. Hyvityspäätökset perustuvat niin sanottujen sovitusteorioiden mukaisesti rangaistuskäsityksiin. Sovitusteorioissa, eli absoluuttisissa teorioissa rangaistus oikeutetaan tehdyn teon perusteella. Tällöin rikoksentekijä on ansainnut rangaistuksen rikottuaan yhteisesti sovittuja sääntöjä ja rangaistus toimii oikeudenmukaisena sovituksena. Asianomistajan syyteoikeutta voidaan tulkita hyvitysnäkökulmasta myös yleisen oikeustajun kautta. Rikoksesta seuraava rangaistus on ikään kuin moraalinen hyvitys sille, joka on joutunut rikoksen uhriksi. Myös hyvityspäätökset ovat menettäneet merkitystään modernissa oikeustieteessä, jossa rikosoikeudellisten keinojen käyttöä perustellaan enenevässä määrin preventioteorioiden, eli ennaltaehkäisyn pohjalta. Viime kädessä kestävimmän perustelun tarjoaa perusoikeudellinen ajattelutapa. Perustuslainkin mukaan jokaisella on oltava oikeus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa. Näin ollen asianomistajalla on oltava mahdollisuus saattaa häneen kohdistunut rikos tuomioistuimen harkittavaksi silloinkin, kun syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai poliisi on päättänyt jättää esitutkinnan toimittamatta. (Vuorenperä 2014, 37-41.)

Asianomistajan syyteoikeus on luonteeltaan henkilökohtainen. Sitä ei voi luovuttaa toiselle, eikä se siirry perintönä. Jos asianomistaja kuolee kärjäoikeuskäsittelyn aikana, hänen nostaman syytteen käsittely jää sikseen. Tässä tapauksessa, tai kun asianomistaja on menehtynyt käyttämättä syyteoikeuttaan, asianomistajan tietyillä läheisillä omaisilla on kuitenkin oikeus käyttää kuolleen henkilön syyteoikeutta. Tätä kutsutaan asianosaisseuraannoksi. Mainitut lähiomaiset eivät kuitenkaan ole rikoksen asianomistajia, ellei asianomistaja ole kuollut rikoksen johdosta ja lähiomaisille ole sitä kautta syntynyt yksityisoikeudellista vaadetta. Samaisesta asianosaisseuraannosta on kyse myös silloin, kun asianomistaja ottaa ajaakseen syyttäjän peruuttaman syytteen. Jos samalla rikoksella on useita asianomistajia, kuka tahansa heistä voi ottaa ajaakseen toisen nostaman, mutta sittemmin peruuttaman syytteen. Rikoksesta annettu tuomio saa lopulta oikeusvoiman kaikkien asianomistajien osalta. (Virolainen 2004, 185-187.)

Syyteoikeuden käyttö voi järjestyä rikosprosessissa usealla eri tavalla. Syyttäjän tai asianomistajan syyteoikeus voi olla yksinomainen, eli toisen henkilön syyteoikeuden kokonaan pois sulkeva. Joissain tapauksissa toteutuu rinnakkainen syyteoikeus, jolloin sekä syyttäjä, että asianomistaja käyttävät syyteoikeuttaan toisistaan riippumatta. Suomessa 1990-luvun puolivälissä voimaan tullut rikosprosessia koskeva lakiuudistus on vienyt syyteoikeuden käyttöä syyttäjälaitosvetoisemmaksi. Tätä on perusteltu sillä, että syyttäjien ammattitaito turvaa asianomistajan aseman ja heille on määritelty virkavelvollisuuden alaiset syyt syytteen nostamiselle. Lisäksi laissa on tarkoin säännelty ne tilanteet, joissa syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta. Oman syytteen ajamisesta koituu usein asianomistajalle huomattavasti enemmän haittaa ja kuluja kuin, jos virallinen syyttäjä nostaa syytteen ja ajaa sitä. Syyttäjällä on esitutkinnan ja poliisin kanssa tehdyn yhteistyön vuoksi asianomistajaa paremmat mahdollisuudet asioiden selvittämiseen ja syytteen nostamiseen. Edellä mainituista syistä nykyisessä rikosprosessikäytännössä on lähtökohtana syyttäjän ensisijainen ja asianomistajan toissijainen syyteoikeus. (Vuorenpää 2014, 41-42.)

4.3.1 Toissijainen syyte

Toissijaisella syyteoikeudella tarkoitetaan sitä, että asianomistaja voi nostaa itse syytteen, jos syyttäjä on tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen tai jos esitutkinta on jätetty toimittamatta tai se on keskeytetty tai lopetettu. Asianomistaja saa nostaa syytteen myös, jos tutkinnanjohtaja on päättänyt siirtää esitutkintatoimenpiteitä. (ROL 1:14, 1. momentti.)

Oikeus nostaa toissijainen syyte voi näin ollen perustua joko syyttäjän- tai esitutkintaviranomaisen tekemään ratkaisuun. Asianomistaja voi käyttää syyteoikeuttaan riippumatta siitä, mistä syystä syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta. Toisin sanoen asianomistaja voi nostaa toissijaisen syytteen yhtäläillä silloin, kun syyttäjä on todennut, että asiassa ei ole rikosta tai, kun kyseessä on harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen. Jos syyteharkinnassa on ollut useita samaan henkilöön kohdistuneita tekoja, oikeuttaa syyttämättäjättämispäätös asianomistajan nostamaan syytteen vain niistä teoista, joita päätös koskee. Asianomistajan syyteoikeudelle ei saa muodostua estettä siitä syystä, että rikosoikeudellisista toimenpiteistä luovutaan jo ennen syyteharkintaa. (Vuorenää 2014, 44-46.)

Poikkeustapauksina toissijaisen syyteoikeuden käyttämisen kannalta voidaan pitää tilanteita, joissa syyttäjää velvoittaa viranomaisen antama syytemääräys. Esimerkiksi ulkomailla tehdyistä rikoksista syyttäminen edellyttää pääsääntöisesti valtakunnansyyttäjän syytemääräystä. Menettelyn yhteydessä harkitaan, onko Suomen tuomioistuimilla oikeus tai velvollisuus syyttää kyseisestä teosta ja, onko rangaisusvaatimuksen esittäminen Suomessa tarkoituksenmukaista. Syytemääräyksessä todetaan lainkohdat, joiden perusteella Suomen tuomioistuimilla on asiassa toimivalta. Syytemääräys sitoo syyttäjää nostamaan syytteen kyseisestä rikoksesta. (Kimpimäki 2011, 6-7; Vuorenää 2014, 46.)

Asianomistajan on allekirjoitetussa haastehakemuksessaan ilmoitettava:

1. vastaaja

2. syytteenalainen teko, sen tekoaika ja -paikka ja muut tiedot, jotka tarvitaan teon kuvaamiseksi
3. rikos, johon asianomistaja katsoo vastaajan syyllistyneen
4. rangaistus- ja menettämisvaatimus sekä lainkohdat, joihin ne perustuvat
5. muut vaatimukset, jotka asianomistaja esittää, ja vaatimusten perusteet
6. selvitys siitä, että syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta taikka esitutkintaviranomainen tai syyttäjä on päättänyt, ettei esitutkintaa toimiteta taikka että se keskeytetään tai lopetetaan
7. todisteet, jotka asianomistaja aikoo esittää, ja se, mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen
8. seikat, joihin tuomioistuimen toimivalta perustuu, jollei toimivalta muutoin ilmene haastehakemuksessa esitetystä. (ROL 7:2, 1. momentti.)

Asianomistajalle on annettava tiedoksi päätös syyttämättä jättämisestä niin, että hänelle jää riittävä aika toissijaisen syytteen valmisteluun ja nostamiseen. Tiedoksiannot toimitetaan pääasiassa postitse ja ne on tehtävä riippumatta syyttämättä jättämispäätöksen perusteista. Peruste tulee mainita asianomistajalle lähetetyssä ilmoituksessa. Tämän tekee merkittäväksi se, että tällöin asianomistajalla on paremmat edellytykset harkita toissijaisen syytteen menestymismahdollisuuksia. Toissijaisen syytteen nostamiselle ei ole säädetty erillistä vanhenemisaikaa. Näin ollen asianomistajan syyteoikeus noudattaa rikoslaissa yleisesti säädettyjä vanhenemisaikoja. Huomionarvoista on, että virallinen syyttäjä voi kuitenkin aina nostaa syytteen, jos rikosasiassa ilmenee jotain olennaisesti uutta ja selventävää. (Vuorenperä 2014, 48.)

4.3.2 Syytteeseen yhtyminen ja muutoksenhaku

Asianomistajalla on oikeus yhtyä syyttäjän tai toisen asianomistajan nostamaan syytteeseen. Hän voi vedota uuteen seikkaan syytteen tueksi. Asianomistaja voi

myös hakea muutosta rikosasiassa annettuun ratkaisuun, vaikka hän ei olisi käyttänyt aiemmin tapauksessa puhevaltaa. (ROL 1:14, 3. momentti.)

Näihin oikeuksiin sisältyy asianomistajan mahdollisuudet rajoittaa syytettä ja esittää uutta todistelua sekä vaatia vastaajalle muuta tai ankarampaa rangaistusta kuin syyttäjä. Uusiin oikeustositseikkoihin vetoamista on kuitenkin rajoitettu niin, että asianomistaja voi tarkistaa syytettään samassa laajuudessa kuin syyttäjä voisi. Asianomistajan on pysyttävä alkuperäisen syytteen oikeusvoimapiirissä. (Vuorenpää 2014, 49.)

Oikeus tarkistaa syytettä on merkittävä asianomistajan kannalta, sillä syytesidonnaisuus turvaa vastaajan, eli rikoksesta epäillyn puolustautumismahdollisuuksia. Samasta asiasta ei voida nostaa uudelleen syytettä eri perusteella. Asianomistajan oikeudessa tarkistaa syytettä on asetettava selkeä rajanveto. Kyseessä on joko tuomioistuimesta riippumaton syytteen tarkistaminen tai sellainen syytteen laajentaminen, jossa uuden syytteen nostaminen eri prosessissa on mahdollista. Syytteen tarkistamiselle jää itse asiassa hyvin laaja soveltamisala silloin, kun oikeusvoimapiiriä tulkitaan laajasti. Asianomistajan oikeus syytteen tarkistamiseen toteutuu samalla lailla käräjä- sekä hovioikeudessa, ja näillä oikeusasteilla uuden näytön esittäminen on sallittua. (Koponen 2003, 1-3.)

Muutoksenhakuoikeuden käyttäminen edellyttää varsinkin pääkäsittelyn päättyttyä poissaolleilta asianomistajilta omaa tarkkaavaisuutta, sillä tuomioistuimen on ilmoitettava tuomion antopäivä ainoastaan käsittelyn päättyessä saapuvilla oleville asianosaisille. Asianomistajan muutoksenhakuoikeuden kannalta ei ole merkitystä, onko virallinen syyttäjä tai toinen asianomistaja hakenut ratkaisuun muutosta. Asianomistaja voi näin ollen valittaa käräjäoikeuden tuomiosta, vaikka syyttäjä olisikin siihen tyytynyt. Hän voi myös ottaa ajaakseen peruutetun valituksen. Asianomistajalla ei ole syyttäjällä olevaa oikeutta hakea muutosta vastaajan eduksi. (Vuorenpää 2014, 51-52.)

Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan vuonna 2006 asianomistajalla olleen muutoksenhakuoikeus hovioikeuden ratkaisuun. Syyttäjä vaati alkuperäisessä syytteesään henkilö A:lle rangaistusta vahingonteosta, koska hän oli metsästyksen yhteydessä ampunut B:n ja C:n omistaman koiran. Lisäksi syyttäjä vaati A:ta menettämään rikoksentekovälineenä käytetyn haulikkonsa valtiolle. Koiran omistajat yhtyivät syytteeseen ja vaativat vahingonkorvausta. Kajaanin käräjäoikeus tuomitsi A:n syytteen mukaisiin seuraamuksiin. Hän valitti Itä-Suomen hovioikeuteen, jossa tuomiota muutettiin siten, että A vapautettiin rangaistuksestaan ja haulikon menetyksestä. B:lle ja C:lle suoritettavan vahingonkorvauksen määrää soviteltiin. Heille myönnettiin vielä valituslupa menettämisseuraamuksen osalta. Korkeimmalla oikeusasteella A vetosi siihen, että asianomistajalla ei ole syyttäjän ajamassa rikosasiassa oikeutta hakea muutosta menettämisseuraamusta koskevaan ratkaisuun. Korkein oikeus katsoi, että A:n teon laatu huomioon ottaen pääsäännön mukainen menettämisseuraamuksen tuomitseminen oli perustellumpaa kuin alemman oikeusasteen soveltaman menettämisseuraamuksen kohtuullistamista koskevan säännöksen mukainen seuraamuksen tuomitsematta jättäminen. A tuomittiin lopulta menettämään haulikkonsa valtiolle. (KKO:2006:95.)

4.3.3 Peruutettu syyte

Asianomistajalla on oikeus ajaa syytettä, jonka syyttäjä tai toinen asianomistaja on peruuttanut. Jos hän päättää näin tehdä, on siitä ilmoitettava tuomioistuimelle kirjallisesti 30 päivän kuluessa siitä, kun hän saa tiedon syytteen peruuttamisesta. Asianomistaja menettää syyteoikeutensa, jos hän ei ota syytettä ajaakseen. Silloin rikosasia on vastaajan vaatimuksesta hylättävä tuomiolla. (ROL 1:15.)

Asianomistajan oikeus ottaa ajaakseen peruutettu syyte riippuu siitä, mistä syystä syyte on peruutettu. Asianomistajan oikeutta ei ole rajoitettu, jos syyte on peruutettu aineellisella perusteella. Jos peruuttaminen sitä vastoin on johtunut oikeudenkäynnin edellytyksissä olevista puutteista, asianomistajalla ei katsota olevan oikeutta itse ajaa syytettä. Puutteesta, esimerkiksi väärästä foorumista, johtuvan peruuttamisen seurauksena syyttäjällä on velvollisuus nostaa uusi syyte toimival-

taisessa tuomioistuimessa. Tämän katsotaan turvaavan asianomistajan asemaa, sillä syyttäjän kieltäytyessä nostamasta syytettä oikeassa foorumissa voi asianomistaja nostaa syytteen toissijaisen syyteoikeutensa nojalla. Asianomistajan oikeus ajaa peruutettua syytettä ei edellytä, että hän olisi yhtynyt syyttäjän nostamaan syyteeseen ennen sen peruuttamista. Tästä syystä tiedoksianto syytteen peruuttamisesta on toimitettava kaikille tiedossa oleville asianomistajille. Mikäli asianomistaja ei ota peruutettua syytettä ajaakseen, hän menettää asiassa syyteoikeutensa. Syytteen peruuttamistilanteet aiheuttavat herkästi haasteita asianomistajan kannalta, sillä syyttäjän harkinnanvarainen toimenpiteistäluopumispäätös pitää sisällään kannanoton siitä, onko rikosasiassa ylipäätään ollut syyteennostamis-edellytyksiä. Syyttäjän päätös ei tällöin ainakaan kohenna asianomistajan ajaman syytteen lähtökohtia. (Vuorenpää 2014, 53-57.)

4.3.4 Syytteen peruuttamisen seuraukset

Asianomistajalla on oikeus peruuttaa syytteensä muutoksenhakuvaiheessa. Syyttäjä sen sijaan ei voi peruuttaa syytettään, jos asiassa on jo annettu tuomio, mutta toisaalta hän voi hakea muutosta myös rikoksesta epäillyn eduksi (ROL 1:12&13). Asianomistajan kannalta merkittävää hovioikeuden syytteen peruuttamisessa on se, onko alioikeuden tuomio ollut langettava vai syytteen hylkäävä. Jos tuomio on ollut langettava ja asianomistaja on peruuttanut syytteensä, hovioikeuden on poistettava alioikeuden tuomio. Jos vastaavasti tuomio on ollut syytteen hylkäävä, ei alioikeuden tuomiota voida poistaa. Tämä olisi vastaajan kannalta kohtuutonta, sillä tällöin samasta teosta voitaisiin nostaa uusi syyte. Myös vastaajan oikeus tietyissä tilanteissa vaatia syytteen hylkäävää tuomiota tekee asianomistajan syytteen ajamista haastavammaksi. (Vuorenpää 2014, 59-61.)

Asianomistaja menettää syyteoikeutensa, jos hän peruuttaa syytteensä tai luopuu syytteen ajamisesta (ROL 1:16, 1. momentti). Tämä ei kuitenkaan pääsääntöisesti estä syyttäjää ajamasta syytettä, ja muut asianomistajatkin voivat edelleen käyttää toissijaista syyteoikeuttaan. Syyteoikeuden menettäminen estää asianomistajaa esittämästä rikosoikeudellisia vaatimuksia vastaajaa vastaan. Lisäksi se sulkee

pois mahdollisuudet syytteeseen yhtymiseen, muutoksenhakuun sekä peruutetun syytteen ajettavaksi ottamiseen. Tätä vastoin asianomistajalla säilyy oikeus esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan rikosasian käsittelyn yhteydessä. (Vuorenpää 2014, 62-64.)

5 ASIANOMISTAJARIKOKSET

Suurin osa tehdyistä rikoksista on virallisen syytteen alaisia. Poliisi voi tutkia niitä ja syyttäjä nostaa syytteen niistä, vaikka asianomistaja ei vaatisikaan rangaistusta. Asianomistajarikoksen poliisi voi ottaa tutkittavakseen vain, jos asianomistaja vaatii vastaajalle rangaistusta. Jos asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa kesken esitutinnan, poliisi lopettaa rikoksen tutkimisen. Syyttäjällä on oikeus nostaa syyte yleisen edun nimissä tietyissä tapauksissa, vaikka asianomistaja ei vaatisikaan rangaistusta. Esitutkinta- ja rikoslaki säätelevät asianomistajarikoksia. (Poliisi 2016.)

Perheen sisällä tai läheisten kesken tapahtuneet lievän pahoinpitelyn tapaukset ovat tyypillisiä asianomistajarikoksia. Vuonna 2014 Suomessa tuli poliisin ja muiden viranomaisten tietoon kaikkiaan 417 500 rikosta (Tilastokeskus 2016). Näistä 1 794 oli perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan liittyviä lieviä pahoinpitelyitä (PX-Web 2016).

Asianomistajarikoksiksi luetaan rikokset, joihin ei liity vahvaa julkista intressiä. Tällaisia ovat esimerkiksi vähäiset omaisuus- ja väliovtarikokset sekä rikokset, jotka välittömästi kohdistuvat yksinomaan yksityiseen intressiin. Asianomistajarikokset toimivat tietynlaisena säätelyvälineenä syyttäjien ja tuomioistuimien työmäärän vähentämiseksi. Joissain tapauksissa ehdoton kahtiajako asianomistajarikoksiin ja virallisen syytteen alaisiin rikoksiin voi johtaa epätyytyväisiin ja yleistä oikeustajua loukkaaviin lopputuloksiin. Esimerkiksi silloin, kun rikoksentekijä saa asianomistajan luopumaan syyttämispyyntön tekemisestä uhkailemalla tai painostamalla. Lainkäytössä onkin syntynyt edellä mainittujen rinnalle kolmas rikostyyppi, johon sisältyvät rikokset ovat lähtökohtaisesti asianomistajarikoksia, mutta joista syyttäjä voi nostaa syytteen ilman syytepyyntöä, jos erittäin tärkeä yleinen etu niin vaatii. (Vuorenperä 2014, 70-72.)

5.1 Syyttämispyyntö

Asianomistajalla on oikeus tehdä *syyttämispyyntö* syyttäjälle häneen kohdistuneesta asianomistajarikoksesta. Syyttäjä voi nostaa syytteen niitakin epäiltyjä vastaan, joita pyyntö ei koske, jos kyseessä on asianomistajarikos ja asianomistaja on tehnyt syyttämispyyntönsä. Samoin syyttäjä voi nostaa syytteen, vaikka syyttämispyyntöä ei olisikaan tehty, jos esimerkiksi huoltaja on tehnyt rikoksen alaikäistä tai muutoin edunvalvonnassa olevaa vastaan. Vajaavaltaisella ja täysi-ikäisellä henkilöllä on oikeus tehdä syyttämispyyntö yksin, jos rikos on kohdistunut hänen omaisuuteen. 15 vuotta täyttänyt alaikäinen voi itsenäisesti huoltajansa ohella tehdä syyttämispyyntönsä hänen henkilöonsa kohdistuneen rikoksen johdosta. Syyttämispyyntö on tehtävä syyttäjälle tai poliisille, jonka toimialueella syyte rikoksesta voidaan nostaa. (ROL 1:3-5.)

Syyttämispyyntönsä muotovaatimuksia ei ole laissa säädetty, joten asianomistaja voi tehdä sen joko kirjallisesti, suullisesti tai jopa postitse. Useimmiten syyttämispyyntö tehdään poliisille rikosilmoitusta tehtäessä tai esitutkinnan aikana. Pyyntönsä sisällön on oltava sellainen, että siitä selvästi ilmenee pyyntö epäillyn asettamisesta syytteeseen. Esimerkiksi pelkkä rikosilmoitus ei pidä sisällään pyyntöä syytteen nostamisesta. Asianomistajalta on tiedusteltava tahtotilaansa, jos on epäselvää, onko syyttämispyyntöä tehty. Syyttämispyyntönsä tekemisen määräaika määräytyy rikoksen normaalin vanhentumisajan mukaan. Näin ollen syyttämispyyntö on tehtävä niin, että syyte ehditään nostamaan ennen syyteoikeuden vanhentumisajan täyttymistä. (Vuorenmaa 2014, 74-75.)

5.1.1 Syyttämispyyntönsä yksilöiminen ja ulottuvuus

Asianomistajan on selvästi yksilöitävä se rikollinen teko, jonka hän ilmoittaa syytteen alaiseksi. Hänen on toisin sanoen kuvattava rikollisena pitämänsä tapahtumien kulku. Syyttämispyyntönsä ei edellytetä mainintaa rikosentekijän henkilöllisyydestä eikä asianomistaja sitä monesti pystyisi yksilöimäänkään. Lisäksi asianomistajan turvallisuuden kannalta voi olla edullisempää, että hän jättää tekijää

koskevan ilmoituksen tekemättä. On myös mahdollista, että asianomistaja syyllistyy väärään ilmiantoon. (Vuorenpää 2014, 75-76.)

Syyttämispyyntön ulottuvuutta voidaan arvioida käyttäen syytteen muuttamiskieltoa koskevaa tulkintaa. Nostettua syytettä ei voi lähtökohtaisesti muuttaa, mutta laintulkinta mahdollistaa syytteen laajentamisen, tarkistamisen ja rajoittamisen. Tarkistamisen ja laajentamisen välinen rajanveto on sovellettavissa myös syyttämispyyntön ulottuvuuden arviointiin. Tällöin kysymys olisi siitä, että asianomistajan tekemä syyttämispyyntö kattaisi kaikki ne rikokset, jotka liittyvät oikeusvoimaltaan samaan tekokokonaisuuteen kuin syyttämispyyntössä kuvattu tapahtumakulku, vaikka pyynnössä ei olisi yksilöity kaikkia mahdollisia oikeustosi-seikkoja. Jos asianomistaja on yksilöinyt syyttämispyyntönsä epäselvästi, rikosprosessissa toimivien viranomaisten pitäisi kysymyksen pyrkien selvittämään, mistä rikoksesta asianomistaja haluaa vaatia rangaistusta. (Vuorenpää 2014, 77-80.)

5.1.2 Puuttuva ja peruutettu syyttämispyyntö

Syyttäjä voi nostaa eräissä tapauksissa syytteen asianomistajarikoksissa ilman asianomistajan tekemää syyttämispyyntöä. Näissä tapauksissa useampia henkilöitä epäillään osallisuudesta samaan rikokseen. Tällöin syyttäjä voi nostaa syytteen kaikkia epäiltyjä vastaan, vaikka syytepyyntö ei koskisikaan jokaista epäiltyä tai, kun asianomistaja on nimenomaisesti halunnut rajata jonkun epäillyistä syytteen ulkopuolelle. Tätä on perusteltu väärinkäytösten mahdollisuudella, joita voisi seurata, jos asianomistaja voisi syyttäjää sitovasti rajata rikokseen osallisuudesta epäillyt. Lisäksi rikoksen selvittämisen edellytykset saattaisivat vaarantua tällaisissa tapauksissa. Syyttäjä voi myös nostaa syytteen syyttämispynnöttömästä asianomistajarikoksesta, kun huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja on tehnyt vajaavaltaista vastaan rikoksen. Tämä säännös on tarpeen, jotta vajaavaltaisen edustaja ei voisi välttyä oikeudenkäynniltä tapauksissa, joissa vain hänellä on oikeus tehdä syyttämispyyntö vajaavaltaista vastaan tehdyn asianomistajarikoksen osalta. (Vuorenpää 2014, 80-83.)

Jos syyttäjän syytteen nostaminen edellyttää asianomistajan syyttämispyyntöä ja asianomistaja on tämän pyynnön peruuttanut, syyttäjälläkään ei ole oikeutta nostaa rikoksesta syytettä. Pynnön peruuttamine ei estä syyttäjää nostamasta syytettä, ellei peruutus koske kaikkia rikokseen osallisia. (ROL 1:16, 2. momentti.)

Edellisen lainkohdan seurauksena asianomistaja ei voi enää uudestaan esittää samaa rikosta koskevaa syyttämispyyntöä. Tämä ei kuitenkaan estä toissijaisen syyteoikeuden käyttämistä jonkin toisen asianomistajan syytepyynnön perusteella nostamassa syytteessä. Vastaavanlainen tilanne syntyisi myös silloin, kun virallinen syyttäjä on syyttämispynnön peruuttamisen jälkeen nostanut syytteen sillä perusteella, että erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista. (Vuorenpää 2014, 85.)

5.2 Asianomistajan asema

Asianomistajan prosessuaalinen asema Suomessa on suhteellisen hyvä kansainvälisesti verrattuna. Monissa muissa Euroopankaan maissa asianomistajalla ei ole toissijaista syyteoikeutta, jos virallinen syyttäjä tekee syyttämättäjäättämispäätöksen. Toisaalta on laajasti kritisoitu sitä, että lainkäytöllisessä keskustelussamme on keskitytty lähinnä rikoksesta epäillyn oikeuksiin rikosprosessissa. Rikoksen uhrin aseman parantamiseksi on vuosikymmeniä tehty valtioiden rajat ylittävää yhteistyötä, jota kutsutaan kansainväliseksi uhriliikkeeksi. Sen perusajatus on, että uhri on unohdettu ja hänen asemaansa on parannettava. (Virolainen 2004, 200-201.)

Suomessa kansainvälisen uhriliikkeen ideologiaa toteuttaa muun muassa koko maassa toimiva Rikosuhripäivystys (RIKU), joka aloitti toimintansa vuonna 1994. Se tuottaa tukipalveluita parantaakseen rikoksen uhrin asemaa ja edellytyksiä selviytyä rikoskokemuksesta. Lisäksi RIKU tarjoaa muun muassa lausuntoja, koulutusta ja tiedotusta rikoksen uhrin asemaan liittyvissä asioissa. Asianomistaja voi saada käytännön neuvoja sekä henkistä tukea rikoksen uhriksi jouduttuaan ja apua toimia oikeuksiensa mukaisesti. RIKU:ssa työskentelee lähes 40 pääasiassa sosi-

aalialan ammattilaista. Lisäksi vapaaehtoisina toimii yli 300 yksityishenkilöä, joista 25 on juristeja. Vuonna 2014 Rikosuhripäivystykseen saapui 31 795 yhteydenottoa ja määrä on ollut nousussa vuosien ajan. (Rikosuhripäivystys 2016.)

6 SYYTTÄJÄ

Syyttäjä on valtion viranomainen ja näin ollen kaikessa toiminnassaan virkavastuun alaisena. Syyttäjillä ei ole samanlaisia eettisiä säännöstöjä kuin esimerkiksi asianajajille suunnatut tapaohjeet. Virkavastuun ja lainsäädännön ohella syyttäjän toimintaa ohjaavat muun muassa valtakunnansyyttäjänviraston antamat ohjeistukset. Syyttäjän objektiivisuusvelvollisuus sitoo hänet noudattamaan tasapuolisuutta ratkaisuisissaan ja muissa toimenpiteissään. Vaatimus objektiivisuuteen nähdään usein vaikuttavan nimenomaan rikoksesta epäillyn hyväksi, vaikka se yhtäläillä velvoittaa syyttäjää ottamaan huomioon asianomistajan edut. Joka tapauksessa syyttäjän toiminta vaikuttaa merkittävästi ja tosiasiallisesti sekä vastaajan, että asianomistajan asemaan rikosprosessin eri vaiheissa. (Janhonen 2013, 6 & 25-26.)

Prosessioikeudessa noudatetaan lähtökohtaisesti separaatioperiaatetta siviili- ja rikosasioiden erottamiseksi. Periaatteen mukaan eri prosessilajeihin kuuluvia tapauksia ei käsitellä toistensa yhteydessä samassa oikeudenkäynnissä vaan erikseen. Joissain oikeustapauksissa on kuitenkin tarpeelliseksi noudattaa adheesioperiaatetta, jolloin eri prosessilajeihin kuuluvia vaatimuksia voidaan käsitellä samassa oikeudenkäyntitilaisuudessa. Käytännössä rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan esittää samassa yhteydessä kuin on käsitelty rikosta, josta esitetty yksityisoikeudellinen vaatimus johtuu. Adheesioprosessista on kyse silloin, kun syyttäjä virkavelvollisuutensa mukaisesti ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta. (Vuorenpää 2014, 111-113.)

6.1 Velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimuksia

Syyttäjän on ajettava rikokseen perustuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta vastaajaa vastaan, jos se ei aiheuta olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Asianomistajalle on tehtävä ilmoitus perusteluineen, jos syyttäjä ei ota vaatimusta ajaakseen. Asianomistajan on esitettävä pyyntö vaatimusten ajamisesta esitutkinnassa tai syyttäjälle. Samalla on ilmoitettava seikat, joihin vaatimus perustuu. (ROL 3:9.)

Asianomistajan oikeudellisen aseman on katsottu kohentuneen edellisen lainkohdan ansiosta. Myös rikosprosessin asianosaisten prosessuaalinen tasa-arvo on parantunut. Toisaalta voidaan pohtia, vaarantuuko syyttäjän objektiivisuusvelvollisuus, kun hän huolehtii asianomistajan yksityisoikeudellisista intresseistä. Objektiivisuus on kuitenkin yksi tärkeimmistä syyttäjän toimintaa ohjaavista arvoista. Syyttäjän rooli asianomistajan vaatimuksen ajamisessa ei tulisikaan olla samanlainen kuin esimerkiksi asianajajan, joka pyrkii saamaan päämiehelleen parhaan lopputuloksen. Syyttäjä voi objektiivisuuden vaarantumatta kiinnittää asianomistajan huomiota esimerkiksi normaaleihin korvausmääriin tai korko- ja oikeudenkäyntikuluvaatimuksen esittämiseen. Lisäksi syyttäjä voi neuvoa asianomistajaa, jos hänen esittämän vaatimuksen perusteissa tai todisteissa on selviä puutteita. (Vuorenää 2014, 114-115.)

Asianomistajalle aiheutuvat oikeudenkäyntikustannukset vähenevät huomattavasti, kun virallinen syyttäjä ajaa yksityisoikeudellista vaatimusta (HE 82/1995, 58). Siviilivaatimusta ajaessaan syyttäjällä on oikeus vaatia vakuustakavarikkoa asianomistajalle tuomittavan vahingonkorvauksen maksamisen vakuudeksi. Syyttäjä harkitsee vaatimuksen esittämistä muun muassa asianomistajan asiantuntemuksen ja vaatimuksen sisällön perusteella. Syytteen vireille tultua myös asianomistaja voi tehdä vaatimuksen. Esitutkintavaiheessa asianomistaja voi kääntyä pidättämiseen oikeutetun virkamiehen puoleen ja pyytää esitettäväksi vaatimusta vakuustakavarikosta. Millään virkamiehellä ei ole velvollisuutta esittää vakuustakavarikkoa vaatimusta asianomistajan puolesta. (Vuorenää 2014, 116-117.)

6.1.1 Asianomistajan esittämä pyyntö

Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa mukaan ainoastaan asianomistajalla kaikista rikoksen johdosta vahinkoa kärsineistä on oikeus vaatia syyttäjä ajamaan vaatimuksiaan. Joissain tapauksissa tämä asianomistajan oikeus voi kuitenkin siirtyä johdannaisesti myös muille tahoille, kuten esimerkiksi asianomistajan kuolinpesälle tai konkurssipesälle. Asianomistajalla on luonnollisesti myös mahdollisuus itse huolehtia vaatimustensa ajamisesta. Tästä syystä syyttäjän ajamisvelvollisuus

den syntyminen on riippuvainen asianomistajan esittämästä pyynnöstä. Pyyntö ei ole säädettyä muotovaatimusta, joten sen voi esittää suullisesti tai kirjallisesti. Esitetty pyyntö huomioidaan myös yleisillä oikeusasteilla, ellei asianomistaja sitä erikseen peruuta. (Vuorenää 2014, 117-118.)

Asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus vastaajaa vastaan voidaan esittää ilman haastetta, jos tuomioistuimien esittävän selvityksen ja muiden seikkojen perusteella katsotaan sen onnistuvan ilman haittoja prosessissa. Vaatimuksen käsittely ei toisin sanoen vaadi, että se pantaisiin erillisellä haastehakemuksella. Monimutkaisten ja laajaa todistelua edellyttävien vaatimusten käsittely saattaa vaatia haastehakemuksen laatimista. Lisäksi asia on saatettava vireille haastehakemuksella, kun vaatimusta ajaa muu kuin asianomistaja, vaatimus kohdistuu muuhun kuin vastaajaan tai vaatimus on rikoksesta välillisesti johtuva. (HE 82/1995, 60.)

Asianomistajalla on mahdollisuus tukeutua syyttäjän apuun yksityisoikeudellisten vaatimustensa ajamisessa, kunnes rikostapaus on jätetty käräjäoikeuden päätettäväksi. Syyttäjä katsoo todennäköisemmin, että vaatimuksen ajamisesta aiheutuu olennaista haittaa ja kieltäytyy siitä kokonaan, jos asianomistaja on esittänyt pyyntönsä vasta syytteen nostamisen jälkeen. Rikosprosessin sujuvuuden kannalta asianomistajan tulisi esittää pyyntö yksityisoikeudellisen vaatimuksensa ajamisesta esitutkinnan aikana, jotta myös mahdolliset vaatimukseen liittyvät asiat saataisiin tutkittua. (Vuorenää 2014, 118.)

6.1.2 Rikokseen perustuva vaatimus

Syyttäjälle voi syntyä velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta ainoastaan rikosasian vastaajaa vastaan. Syyttäjällä ei voida katsoa olevan virkavelvollisuutta esittää muita kuin henkilöä vastaan, jolle hän vaatii rikoksesta rangaistusta. Syyttäjän vaatimuksella on toisin sanoen oltava kiinteämpi yhteys rikokseen kuin siitä johtuvalla asianomistajan yksityisoikeudellisella vaatimuksella. Syyttäjän vaatimus ei voi myöskään lähtökohtaisesti perustua sellaisiin seikkoihin, joihin hän ei ole vedonnut syytteensä tueksi. (HE 82/1995, 58.)

Jaottelu rikokseen perustuviin ja rikoksesta johtuviin vaatimuksiin voi aiheuttaa lainkäytön kannalta haasteita. On eittämättä tärkeää rajata syyttäjän velvollisuuden ulkopuolelle vaatimukset, joilla ei ole riittävän kiinteää yhteyttä syytteenalaiseen rikokseen. Lainsäädännössä samaan lopputulokseen päästään kuitenkin jos sillä, että syyttäjälle on laissa annettu oikeus kieltäytyä vaatimuksen ajamisesta silloin, kun siitä aiheutuu hänelle olennaista haittaa. (Vuorenperä 2014, 124.)

6.1.3 Syyttäjän kieltäytyminen

Syyttäjä voi kieltäytyä asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajamisesta, jos se aiheuttaa olennaista haittaa. Olennainen haitta voi syntyä esimerkiksi, jos asianomistajan vaatimuksen ratkaisu edellyttäisi sellaista selvittämistä, että syyteasian ratkaiseminen tästä syystä viivästyisi. Henkilövahingot saadaan esimerkiksi usein selville vasta jonkin ajan kuluttua rikoksen tekemisen jälkeen. Syyttäjä voi kieltäytyä asianomistajan vaatimusten ajamisesta olennaiseen haittaan vedoten myös silloin, kun niiden ajaminen syytteeseen verrattuna veisi kohuttottoman paljon voimavaroja. Lisäksi olennaisena haittana pidetään tilannetta, jossa yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamisesta voisi aiheutua etujen ristiriita syyttäjän ja asianomistajan välillä. Syyttäjän ei tulisi ottaa vaatimuksia ajettavakseen myöskään silloin, kun hän nostaa syytteen useampaa sellaista rikosasian vastaajaa vastaan, jotka kohdistavat toisiinsa yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Näitä ovat esimerkiksi useat liikenne rikoksia koskevat asiat. (HE 82/1995, 58.)

Syyttäjän kieltäytyminen asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamisesta voi perustua myös siihen, että asianomistajan vaatimus on ilmeisen perusteeton. Perusteettomuus ilmenee kolmessa erilaisessa tilanteessa. Ensinnäkin vaatimus voi olla lakiin perustumaton. Tällöin rikosasian tapahtumista ei lain mukaan voida tulkita seuraavan asianomistajan esittämiä vaatimuksia. Toiseksi ilmeinen perusteettomuus voi viitata todistelua koskeviin ongelmiin, joita vaatimuksen ajamiseen voisi liittyä. Syyttäjän ei kuulu ajaa vaatimusta, jos vahingon syntymisen tai sen määrän tueksi ei ilmeisestikään ole esitettävissä riittävää näyttöä. Kolmanneksi ilmeisestä perusteettomuudesta on kyse silloin, kun asianomistajan vaa-

timus on määrältään kohtuuttoman suuri. Tällöin syyttäjän tulisi ensisijaisesti kehottaa asianomistajaa pienentämään vaatimustaan. Asianomistajalle tulisi kuitenkin saattaa tiedoksi, että hän voi myös halutessaan itse ajaa alkuperäistä vaatimustaan oikeudenkäynnissä. Syyttäjän on aina ilmoitettava asianomistajalle, millä perusteella kieltäytyminen vaatimusten ajamisesta on tehty. (Vuorenpää 2014, 131-134.)

6.2 Syyteharkinta asianomistajan näkökulmasta

Syyttäjän toiminnalla ja ratkaisuilla on suuri merkitys asianomistajan oikeuksien kannalta rikosprosessissa. Samanaikaisesti virallinen syyttäjä ja asianomistaja ovat molemmat kantajapuolella esiintyviä henkilöitä, eli toistensa myötäpuolia (Virolainen 2004, 28). Syyttäjällä on rikosprosessissa kaksi päätehtävää: päättää syytteen nostamisesta ja ajaa syytettä oikeudessa. Asianomistaja on hyvin vahvasti molempien vaiheiden vaikutuspiirissä.

Syyttäjän vahvan prosessiaseman myötä on herännyt keskustelua siitä, jääkö asianomistaja syyteharkinnassa ja sitä seuraavissa vaiheissa varjoon. On kuitenkin muistettava, että usein asianomistajat eivät haluakaan olla aktiivisia rikosasian käsittelyssä. He saattavat pelätä tekijää tai kokea, ettei heillä ole edellytyksiä vaikuttaa rikosasian etenemiseen. Lisäksi asianomistajalle voi olla mahdotonta ottaa oikeudenkäynnin aiheuttamaa kulumiskäyttöä tai riski on perusteettoman suuri odotettavissa olevaan hyötyyn verrattuna. (Hahto 2004, 75.)

6.2.1 Diaarijulkisuus

Asianomistajan oikeudelliseen asemaan vaikuttaa merkittävästi se, missä määrin tiedot esimerkiksi syyttäjätietojen diaareissa ovat julkisia. Lähtökohtaisesti viranomaisten asiakirjat ovat julkisia, mutta esimerkiksi rikosasiassa esitutkintavaiheen asiakirjat ovat pääsääntöisesti salaisia, jotta tutkinta ei vaarantuisi. Syyttäjän diaarin tiedot epäillyistä tulevat julkisiksi vasta, kun epäiltyä koskeva haastehakemus tai syyttäjän haaste on allekirjoitettu tai, kun syyttäjä on tehnyt syyttä-

mättäjättämispäätöksen (JulkL 6 §, 1. momentti). Viranomaisten asiakirjat, jotka sisältävät tietoja asianomistajan yksityiselämään liittyvistä arkaluonteisista taikka rikoksen uhrin oikeuksia, muistoa tai läheisiä loukkaavista seikoista, on pidettävä salaisina, ellei tiedon antaminen ole tarpeen viranomaisen tehtävän suorittamiseksi (JulkL 24§, 26. momentti).

7 LOPPUPÄÄTELMÄT

Asianomistajan oikeudellinen asema rikosprosessissa on suhteellisen vahvalla pohjalla. Asianomistajalla on useita laissa määriteltyjä oikeuksia, joita hän voi käyttää oikeussuojansa toteuttamiseksi. Esimerkiksi asianomistajan toissijaista syyteoikeutta ei ole monissakaan muissa maissa, vaan syytteen nostaminen sekä ajaminen ovat kansainvälisesti hyvin vahvasti yksinomaan syyttäjäviranomaisten vastuulla.

Syyttäjä on asianomistajalle samanaikaisesti sekä vahva liittolainen, että asianomistajan lopullisen oikeusaseman merkittävä vaikuttaja. Viranomaisvetoisen rikosprosessikäytännön myötä syyttäjän päätöksillä on huomattavat vaikutukset asianomistajaan. Virallisen syyttäjän velvollisuudet oikeudenmukaisuuteen ja objektiivisuuteen aiheuttavat tasapainoilua rikoksen uhrin ja rikoksesta epäillyn etujen välillä.

Asianomistajuuden käsitteenä tekee mielenkiintoiseksi se seikka, että laissa ei ole lainkaan määritelmää asianomistajasta. Lainkäyttäjien vastuulla on työllään ja päätöksillään luoda tavat määrittellä asianomistaja. Näin ollen asianomistajuus on lähtökohtaisesti väitteenvaarainen asia.

Rikoksen uhrin on jo rikosilmoitusta tehdessään ilmoitettava, vaatiiko hän rikoksesta epäillylle rangaistusta. Jos vaatimusta ei esitetä, voi asianomistaja myöhemmin menettää oikeutensa syytteen nostamiseen. Tämän voidaan katsoa olevan omiaan heikentämään asianomistajan oikeudellista asemaa, sillä kyseisessä vaiheessa uhri harvoin tietää päätöksensä seurauksia. Rikoksen uhriksi joutuminen on monesti jo itsessään niin järkyttävää ja voimia vievää, että tällaisten oikeudellista valveutumista edellyttävien päätösten tekeminen voi osoittautua haasteelliseksi.

LÄHTEET

- Hahto, V. 2006. Uhrin myötävaikutus ja rikoksentehtäjän vastuu. Viitattu 13.11.2016. <https://www.edilex.fi/kirjat/3664.pdf>
- HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi. Viitattu 19.11.2016. <https://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiakirjat/HE+82/1995>
- HE 141/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden törkeiden rikosten valmistelun kriminalisoimista koskevaksi lainsäädännöksi. Viitattu 2.11.2016. <https://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiakirjat/HE+141/2012>
- Helminen, K., Fredman, M., Kanerva, J., Tolvanen, M. & Viitanen, M. 2012. Esi-tutkinta ja pakkokeinot. Helsinki. Talentum.
- Helsingin hovioikeus (HO) 13.12.2002. Diaarinumero S 00/3704. Viitattu 12.11.2016. <https://www.edilex.fi/ho/helho20023865/juhani?>
- Janhonen, A-M. 2013. Syyttäjän objektiivisuuden vaikutus oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Viitattu 17.11.2016. <https://www.edilex.fi/hlr/9347.pdf>
- Kimpimäki, M. 2011. Sotarikollisia ja merirosvoja – Suomen rikosoikeudellisen toimivallan rajat. Viitattu 13.11.2016. <https://www.edilex.fi/lakimies/8121.pdf>
- Koponen, P. 2003. Uudempaa tulkintakäytäntöä syytesidonnaisuudesta ja rikostuomion oikeusvoimasta I. Viitattu 13.11.2016. <https://www.edilex.fi/lakimies/1373.pdf>
- Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2004:75. Viitattu 9.10.2016. <https://www.edilex.fi/kko/ennakkopaatokset/20040075?>
- Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2006:95. Viitattu 13.11.2016. <https://www.edilex.fi/kko/ennakkopaatokset/20060095?>
- L 11.7.1997/689. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL). Viitattu 12.11.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689>
- L 21.5.1999/621. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (JulkL). Viitattu 19.11.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>
- L 27.6.2014/527. Ympäristönsuojelulaki. Viitattu 24.10.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140527>
- Oikeuslaitos 2016. Rikosasian käsittelyn vaiheet. Viitattu 19.10. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/josjoudutrikoksenuhriksi/rikosasiankasittelynvaiheet.html>

Poliisi 2016. Virallisen syytteen alaiset rikokset ja asianomistajarikokset. Viitattu 15.11.2016.

https://www.poliisi.fi/rikokset/virallisen_syytteen_alaiset_rikokset_ja_asianomistajarikokset

PX-Web-tietokannat (Tilastokeskus) 2016. Perhe- ja lähisuhdeväkivalta, rikokse-
na ilmoitettu 2009-2015. Viitattu 15.11.2016.

http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_oik_rpk/040_rpk_tau_104.px/?rxid=b25c5073-cbed-4544-a35a-c9d47c04722a

Rikosuhripäivystys 2016. Rikosuhripäivystys.fi. Viitattu 19.11.2016.

<http://www.riku.fi/fi/rikosuhripaivystys/>

Tilastokeskus 2016. Poliisin tietoon tullut rikollisuus. Viitattu 15.11.2016.

http://tilastokeskus.fi/til/polrik/2014/04/polrik_2014_04_2015-01-19_tie_001_fi.html

Virolainen, J. & Pölönen, P. 2003. Rikosprosessin perusteet: Rikosprosessioikeus I. Jyväskylä. Gummerus.

Virolainen, J. & Pölönen, P. 2004. Rikosprosessin osalliset: Rikosprosessioikeus II. Helsinki. WSOY.

Vuorenpää, M. 2003. Aiemman rikostuomion vaikutus myöhemmässä siviilipro-
sessissa, kantajan asialegitimaatio. Viitattu 12.11.2016.

<https://www.edilex.fi/oikeustieto/1247.pdf>

Vuorenpää, M. 2014. Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. 2. uudistettu pai-
nos. Helsinki. Talentum.